



Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 3 września 2014 r. *

Odesłanie prejudycjalne — Dyrektywa 2001/29/WE — Prawo autorskie i prawa pokrewne — Prawo do zwielokrotniania — Wyjątki i ograniczenia — Pojęcie „parodii” — Pojęcie autonomiczne prawa Unii

W sprawie C-201/13

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Hof van beroep te Brussel (Belgia) postanowieniem z dnia 8 kwietnia 2013 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 17 kwietnia 2013 r., w postępowaniu:

Johan Deckmyn,

Vrijheidsfonds VZW

przeciwko

Helenie Vandersteen,

Christiane Vandersteen,

Lilianie Vandersteen,

Isabelle Vandersteen,

Ricie Dupont,

Amoras II CVOH,

WPG Uitgevers België,

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: V. Skouris, Prezes, K. Lenaerts, wiceprezes, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, L. Bay Larsen, A. Borg Barthet i M. Safjan, prezesi izb, A. Rosas, G. Arestis, D. Šváby, A. Prechal (sprawozdawca), C. Vajda i S. Rodin, sędziowie,

rzecznik generalny: P. Cruz Villalón,

sekretarz: M. Ferreira, główny administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 7 stycznia 2014 r.,

* Język postępowania: niderlandzki.

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu J. Deckmyna przez B. Sifferta, advocaat,
- w imieniu rządu belgijskiego przez J.C. Halleux oraz C. Pochet, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez J. Samnaddę, F. Wilmana oraz T. van Rijna, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 22 maja 2014 r.,

wyduje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (Dz.U. L 167, s. 10).
- 2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu między J. Deckmynem i Vrijheidsfonds VZW (zwanym dalej „Vrijheidsfonds”), stowarzyszeniem o celach niezarobkowych, a różnymi spadkobiercami W. Vandersteena, autora komiksów *Suske en Wiske* (w języku francuskim *Bob et Bobette*) oraz podmiotami praw autorskich związanych z tymi utworami (zwanymi dalej „Vandersteenami i in.”) w przedmiocie rozpowszechniania przez J. Deckmyna kalendarza, w którym reprodukowano rysunek (zwany dalej „rysunkiem spornym w postępowaniu głównym”) przypominający rysunek znajdujący się na okładce jednego z albumów serii *Suske en Wiske*.

Ramy prawne

Prawo Unii

- 3 Motyw 3 dyrektywy 2001/29 stanowi:

„Planowana harmonizacja przyczyni się do wprowadzenia w życie czterech wolności rynku wewnętrznego i dotyczy zgodności z podstawowymi zasadami prawa, a w szczególności prawa własności, włączając własność intelektualną oraz wolność słowa i interes publiczny”.

- 4 Zgodnie z motywem 31 tej dyrektywy:

„Należy zabezpieczyć właściwą równowagę praw i interesów między różnymi kategoriami podmiotów praw autorskich, jak również między nimi a użytkownikami przedmiotów objętych ochroną [...]”.

- 5 Artykuł 5 wskazanej dyrektywy, zatytułowany „Wyjątki i ograniczenia”, stanowi w ust. 3:

„Państwa członkowskie mogą przewidzieć wyjątki lub ograniczenia w odniesieniu do praw określonych w art. 2 i 3 [zatytułowanych, odpowiednio, »Prawo do zwielokrotniania utworu« i »Prawo do publicznego udostępniania utworów i prawo podawania do publicznej wiadomości innych przedmiotów objętych ochroną«] w następujących przypadkach:

[...]

k) korzystania do celów karykatury, parodii lub pastiszu;

[...]”.

Prawo belgijskie

- 6 Paragraf 22 ust. 1 wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten (ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) z dnia 30 czerwca 1994 r. (*Belgisch Staatsblad* z dnia 27 lipca 1994 r., s. 19297) stanowi:

„Jeżeli utwór został legalnie opublikowany, autor nie może się sprzeciwić:

[...]

6. karykaturze, parodii lub pastiszowi, z uwzględnieniem przyjętych zwyczajów:

[...]”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

- 7 Johan Deckmyn jest członkiem partii politycznej Vlaams Belang, a celem statutowym Vrijheidsfonds jest wspieranie tej partii finansowo i materialnie, z wyłączeniem wszelkich celów zarobkowych.
- 8 Na przyjęciu noworocznym zorganizowanym przez miasto Gandawa (Belgia) w dniu 9 stycznia 2011 r. J. Deckmyn rozdawał kalendarze na 2011 r. zawierające adnotację o nim jako o odpowiedzialnym wydawcy. Na przedniej stronie tych kalendarzy znajdował się rysunek sporny w postępowaniu głównym.
- 9 Rysunek ten przypominał ten umieszczony na okładce albumu komiksu *Suske en Wiske* zatytułowanego „De Wilde Weldoener” (Dziki dobroczyńca), wykonanego w 1961 r. przez W. Vandersteena, którego francuska wersja językowa nosi tytuł „La tombe hindoue”. Ten ostatni rysunek przedstawiał jednego z głównych bohaterów tego albumu, ubranego w białą tunikę i rzucającego monety osobom próbującym je zbierać. Na rysunku spornym w postępowaniu głównym postać ta została zastąpiona przez burmistrza Gandawy, a zbierający monety – przez postacie noszące zasłonę i nienależące do rasy białej.
- 10 Oceniając, że sporny w postępowaniu głównym rysunek i jego publiczne udostępnienie naruszyło ich prawa autorskie, Vandersteeni i in. wytoczyli powództwo przeciw J. Deckmynowi i Vrijheidsfonds przed rechtbank van eerste aanleg te Brussel (sąd pierwszej instancji w Brukseli), który nakazał tym ostatnim zaniechanie wszelkiego wykorzystywania tego rysunku pod rygorem grzywny.
- 11 Przed sądem odsyłającym, do którego wniesiono apelację od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, J. Deckmyn i Vrijheidsfonds podnosili w szczególności, że sporny w postępowaniu głównym rysunek stanowi karykaturę polityczną, która mieści się w pojęciu parodii dopuszczonej na podstawie § 22 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 30 czerwca 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych.
- 12 Vandersteeni i in. kwestionują tę interpretację, ponieważ ich zdaniem parodia musi spełniać określone przesłanki, niespełnione w tym przypadku, mianowicie musi pełnić funkcję krytyczną, sama wykazywać oryginalność, świadczyć o nastawieniu żartobliwym, służyć żartowi z oryginalnego utworu i nie przejmować z niego więcej elementów graficznych niż to bezwzględnie konieczne do stworzenia

parodii. W tym kontekście zarzucają spornemu w postępowaniu głównym rysunkowi także to, że niesie on przekaz dyskryminujący, gdyż postacie, które w oryginalnym dziele zbierają rzucane monety, zostały w nim zastąpione przez postacie noszące zasłonę i nienależące do rasy białej.

- 13 W tych okolicznościach hof van beroep te Brussel postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy pojęcie parodii jest autonomicznym pojęciem prawa Unii?
- 2) Jeżeli na pytanie pierwsze zostanie udzielona odpowiedź twierdząca, to czy parodia powinna spełniać następujące przesłanki lub posiadać następujące cechy:
- wykazywać własny oryginalny charakter (oryginalność);
 - wykazywać ten charakter w taki sposób, aby parodii nie można było racjonalnie przypisać autorowi oryginalnego utworu;
 - wywoływać humor lub kpinę, niezależnie od tego, czy ewentualnie wyrażona przy tym krytyka dotyczy oryginalnego utworu, czy innej rzeczy bądź osoby;
 - wymieniać źródło parodiowanego utworu?
- 3) Czy utwór powinien ponadto spełniać inne przesłanki lub posiadać inne cechy, aby można go było zakwalifikować jako parodię?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

- 14 Należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału zarówno względy jednolitego stosowania prawa Unii, jak i zasada równości wskazują na to, że treści przepisu prawa Unii, który nie zawiera wyraźnego odesłania do prawa państw członkowskich, dla określenia jego znaczenia i zakresu należy zwykle nadać w całej Unii autonomiczną i jednolitą wykładnię, którą należy ustalić, uwzględniając kontekst przepisu i cel danego uregulowania (wyrok Padawan, C-467/08, EU:C:2010:620, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 15 Z orzecznictwa tego wynika, że pojęcie parodii zawarte w przepisie stanowiącym część dyrektywy, która nie zawiera żadnego odesłania do prawa krajowego, należy uważać za autonomiczne pojęcie prawa Unii i interpretować w sposób jednolity na jej obszarze (zob. podobnie wyrok Padawan, EU:C:2010:620, pkt 33).
- 16 Wykładni tej nie podważa charakter fakultatywny wyjątku, o którym mowa w art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29. Wykładnia tego przepisu, zgodnie z którą państwa członkowskie, które wprowadziły ten wyjątek, miałyby swobodę określania w sposób niezharmonizowany jego parametrów, co mogłoby doprowadzić do rozbieżności tych parametrów w zależności od państwa członkowskiego, byłaby sprzeczna z celem wskazanej dyrektywy (zob. podobnie wyroki: Padawan, EU:C:2010:620, pkt 36; ACI Adam i in., C-435/12, EU:C:2014:254, pkt 49).
- 17 W konsekwencji na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, iż zawarte w tym przepisie pojęcie parodii stanowi pojęcie autonomiczne prawa Unii.

W przedmiocie pytań drugiego i trzeciego

- 18 Poprzez pytania drugie i trzecie, które należy rozważyć łącznie, sąd odsyłający zwraca się do Trybunału o wyjaśnienie, jak należy rozumieć wyjątek przewidziany dla parodii w art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29. W szczególności sąd ten pyta, czy pojęcie parodii podlega pewnym warunkom, które sąd ten wymienia w pytaniu drugim.
- 19 Należy przypomnieć, że wobec braku w dyrektywie 2001/29 jakiegokolwiek definicji parodii, określenia znaczenia i zakresu tego słowa należy w myśl utrwalonego orzecznictwa Trybunału dokonać zgodnie z jego zwykłym znaczeniem w języku potocznym, przy jednoczesnym uwzględnieniu kontekstu, w którym zostało ono użyte, i celów uregulowania, którego jest częścią (zob. podobnie wyrok Diakité, C-285/12, EU:C:2014:39, pkt 27 i przytoczone tam orzecznictwo).
- 20 W odniesieniu do zwykłego znaczenia słowa „parodia” w języku potocznym, jest niewątpliwe, że jak wskazał rzecznik generalny w pkt 48 opinii, istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi ona wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą.
- 21 Ani ze zwykłego znaczenia słowa „parodia” w języku potocznym, ani też zresztą – jak słusznie zauważają rząd belgijski i Komisja Europejska – z brzmienia art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 nie wynika, że pojęcie to podlega warunkom wskazanym przez sąd odsyłający w pytaniu drugim, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego utworu, dotyczyć samego utworu oryginalnego lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.
- 22 Powyższej interpretacji nie podważa wykładnia systemowa art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29, który ustanawia wyjątek od praw przewidzianych w art. 2 i 3 tej dyrektywy i który w związku z tym powinien być interpretowany ściśle (zob. podobnie wyrok ACI Adam i in., EU:C:2014:254, pkt 23).
- 23 Wykładnia pojęcia parodii powinna bowiem w każdym wypadku umożliwić zapewnienie skuteczności (effet utile) tak ustanowionego wyjątku i poszanowanie jego celu (zob. podobnie wyrok Football Association Premier League i in., C-403/08 i C-429/08, EU:C:2011:631, pkt 163).
- 24 Fakt, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 stanowi wyjątek, nie skutkuje zatem ograniczeniem zakresu zastosowania tego przepisu za pomocą warunków takich jak wymienione w pkt 21 niniejszego wyroku, które nie wynikają ani ze zwykłego znaczenia słowa „parodia”, ani z brzmienia tego przepisu.
- 25 W odniesieniu do celu, który przyświeca art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29, należy przypomnieć ogólne cele tej dyrektywy, wśród których znajduje się – jak wynika to z jej motywu 3 – cel polegający na przeprowadzeniu harmonizacji, która przyczyni się do wprowadzenia w życie czterech wolności rynku wewnętrznego i dotyczy zgodności z podstawowymi zasadami prawa, a w szczególności prawa własności, włączając własność intelektualną oraz wolność słowa i interes publiczny. Tymczasem parodia niewątpliwie stanowi środek odpowiedni do wyrażania opinii.
- 26 Ponadto, jak wynika z motywu 31 dyrektywy 2001/29, wyjątki od praw wymienionych w art. 2 i 3 tej dyrektywy, które przewiduje jej art. 5, zmierzają do zachowania „właściwej równowagi” pomiędzy – zwłaszcza – prawami i interesami z jednej strony autorów, a z drugiej strony – użytkowników przedmiotów objętych ochroną (zob. podobnie wyroki: Padawan, EU:C:2010:620, pkt 43; Painer, C-145/10, EU:C:2011:798, pkt 132).

- 27 Wynika z tego, że zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).
- 28 Aby sprawdzić, czy w konkretnej sytuacji zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 zachowuje tę właściwą równowagę, należy uwzględnić wszystkie okoliczności sprawy.
- 29 Otóż w odniesieniu do sporu zawisłego przed sądem odsyłającym należy wskazać, że zdaniem Vandersteenów i in. rysunek sporny w postępowaniu głównym niesie przekaz dyskryminujący, ponieważ na rysunku tym postacie, które w utworze oryginalnym zbierają rzucane monety, zostały zastąpione przez postacie noszące zasłonę i nienależące do rasy białej, w czego konsekwencji utwór chroniony zostaje skojarzony z takim przekazem.
- 30 Jeżeli tak jest w istocie, czego ocena należy do sądu odsyłającego, to należy przypomnieć znaczenie zasady niedyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry lub pochodzenie etniczne, w jej konkretyzacji w dyrektywie Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.U. L 180, s. 22) i potwierdzonej w szczególności w art. 21 ust. 1 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.
- 31 W takiej sytuacji podmioty praw autorskich przewidzianych w art. 2 i 3 dyrektywy 2001/29 takie jak Vandersteeni i in. mają co do zasady słuszny interes w tym, by utwór chroniony nie był kojarzony z takim przekazem.
- 32 W konsekwencji do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych charakterystyce przedstawionej w pkt 20 niniejszego wyroku – zachowuje powołaną w pkt 27 niniejszego wyroku właściwą równowagę.
- 33 W konsekwencji na pytania drugie i trzecie trzeba odpowiedzieć, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, iż istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi ona wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą. Pojęcie parodii w rozumieniu tego przepisu nie podlega warunkom, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego utworu, dotyczyć samego oryginalnego utworu lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.
- 34 Jednakże zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).
- 35 Do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych charakterystyce przedstawionej w pkt 20 niniejszego wyroku – zachowuje tę właściwą równowagę.

W przedmiocie kosztów

- ³⁶ Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

- 1) Artykuł 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym należy interpretować w ten sposób, że zawarte w tym przepisie pojęcie parodii stanowi pojęcie autonomiczne prawa Unii.
- 2) Artykuł 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, że istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą. Pojęcie parodii w rozumieniu tego przepisu nie podlega warunkom, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego utworu, dotyczyć samego oryginalnego utworu lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.

Jednakże zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).

Do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych wskazanej charakterystyce parodii – zachowuje tę właściwą równowagę.

Podpisy